

Судбине народа и политичких заједница од давнина су се огледале у судбинама њихових градова. Својим развојем, изгледом, сопственим унутрашњим микросрединама и кључним локалитетима, културним и пословним животом, са менталитетским особинама и одношењем према свом окружењу, градови у доброј мери представљају ослоњење, кристализацију стања друштва у коме су изникли, са његовим и најбољим и најгорим странама. Животи градова очигледни су показатељ најдубљих и највиталнијих друштвених прегнућа; они су израз стања заједнице чију политичку и културну историју сублимишу, али и израз раслојавања, подела, па и клонулости, парализе или урушавања. Историја развијених држава је, свидело нам се то или не, пре свега историја њених градова, који описују токове цивилизацијских кретања, успоне и падове од „времена настајања“ до „времена нестајања“.

На том „развојном путу“ код многих политичких заједница јавља се и фаза када се њихова историјска усмереност пре свега читава у односу између два њихова „преовлађујућа“ града. „Питер“ и Москва, Минхен и Берлин, Кјото и Токио, Шангај и Пекинг, Рим и Милано, Атина и Солун, Истанбул и Анкара, Њујорк и Л.А. – то су градски парови у чијим се односима и стремљењима, сличностима и разликама, показују или комплементарност и већа или мања усклађеност или тензија и раздор који најдубље откривају историјско-развојне тенденције друштва у којем су поникли.

Просторно и у свим другим видовима блиски као готово ни у једном другом случају, на окукама средњег Подунавља се са искуством „два града“, Београда и Новог Сада, судбински сусрела и српска историја. Мисао Милана Кундере (у делу „Шала“) да градови поседују необично, добро познато својство да се један у другоме огледају у случају српска „два града“ добила је кроз низ подударности, неочекивану, многозначну и дубоку потврду.

Средње Подунавље представља лимес, гранични простор између Балканског полуострва са својим медитеранским и оријенталним утицајима (мост између континената) и панонског басена, својеврсне европске равничарске „кружнице“ у чијем се вртлогу сустичу утицаји свих европских културноисторијских појава – оних са истока (простор степа, Евроазија), запада (средња Европа), севера (скандинавско-балитички утицај) и југа („броделовски“ Медитеран и Оријент). На меандрирајућем току средњег Дунава кључни стратешки локалитети су две стене – петроварадинска и калемегданска, са два историјски најважнија градска утврђења чији је континуитет миленијумски: прва утврђена станишта на обе стене воде још од протобалканских цивилизација, од винчанске и вучедолске културе. Калемегданска хрид представља истакнути завршетак шумадијских брежуљака којима се истурени језичак Балкана пружа ка ушћу Саве у Дунав. Фрушкогорско побрђе као њена северна, издвојена „предстража“ завршава се петроварадинским гранитом где се некада Дунав раздвајао у два рукавца – постојећи и

Два града

Пише: Саша Гајић
понедељак, 29 јун 2009 15:30

онај северни, што се разливао правцем садашњег пружања темеринског пута.

Географско-историјска и геополитичка подударност развоја тврђава-градова на две стене је огромна. Обе античке фортификације свој настанак дугују келтским насељеницима у 4. веку пре Христа; обе постају каструми римских пограничних легија (данашњи Београд је био седиште чувене четврте Флавијеве легије) и добијају латинска имена (Сингидунум и Кузум, касније Петрикон), да би у каснијем периоду постале кључни простор надметања угарских краљева и византијских царева. Свега у размаку од неколико година (1521. и 1526. године), након исцрпљујућих опсада, обе тврђаве падају под највећим османским освајачем, Сулејманом Величанственим. Борбе хришћана и муслимана на овим просторима су се наредним вековима одвијале у знатној мери око или у близини ових утврђења (опсада Петроварадина 1694. године, битка на Везирцу 1716. године, три освајања Београдске тврђаве 1688, 1717, и 1789. године, битка код Гроцке 1739. године), па је тако и историјска „звезда“ војсковође Еугена Савојског засијала управо између њих. Турски назив за Београдску тврђаву, „дарол џихад“ (место ратова, борбе) као додирни простор „дар ал ислама“ и „дар ал харба“, сасвим пристаје и његовом северном петроварадинском „парњаку“, и то не само за време присуства Османлија на Балкану, већ и за целокупну историју Подунавља. Уосталом, и хронологија дешавања у протеклом, 20. веку (од уједињења наовамо) између градова насталих око два утврђења има сасвим малих одступања – од окупације '41, савезничких бомбардовања '44, датума ослобођења у октобру '44. и погрома старих грађанских сталежа (Лисичији поток, Ада, Ташмајдан у случају Београда; дунавска обала и Рајина шума у новосадском случају), па све до „догађања народа“ крајем осамдесетих година и истовремених НАТО ваздушних удара на оба града у пролеће '99. године.

Честе су биле и масовне миграције између два града. Мало је познато да је након поновног заузећа Београда од Турака 1739. године више од хиљаду београдских породица мигрирало на простор Новог Сада, док је век касније, током револуције 1848. године, када је услед мађарског бомбардовања са Петроварадинске тврђаве Нови Сад био практично савњен са земљом, а његово становништво десетковано, велики број пређашњих становника прешао у тадашњу Кнежевину Србију, тј. у Београд. Тако су заправо неке од најстаријих новосадских фамилија пореклом београдске, а неке од најстаријих београдских породица новосадске.

Иако окружене словенско-српским становништвом још од краја 6. века, централне утврде на обе стене вековима су припадале страним посадама. Београдска [\[1\]](#) тек у зрелом средњовековљу улази у састав српске државе (1284. године и то као саставни део Срема)

[\[2\]](#)

да би своју престоницу у надограђену Калемегданску тврђаву пренео деспот Стефан

Два града

Пише: Саша Гајић

понедељак, 29 јун 2009 15:30

Лазаревић 1403. године. Петроварадинска тврђава пак остаје, упркос хиљадугодишњем преовладавању српских станишта у окружењу, недоступна за насељавање Срба све до 20. века

[3]

. Наиме, након што је цео простор буквално опустео услед најезде Османлија у 16. веку, хабзбуршка власт није дозвољавала неримокатоличком становништву да се насељава у подграђу утврђења. Православно становништво смело је да се настани само на супротној обали Дунава, наспрам тврђаве, које се зато првобитно и називало Рацки (српски) шанац, а тек после Нови Сад. И док су Карађорђеви устаници јуришем са простора Ташмајданске шуме 1806. године заузели Београдску тврђаву и спојили је са окружењем

[4]

, сличан развој догађаја у случају Петроварадинске тврђаве је изостао. Тако је, уместо да је као у случају Београда град настао на десној, брежуљкастој страни Дунава у окружењу или продужетку утврђења, и да је ширењем довео до спајања околних насеља (Карловци, Каменица, Лединци...) у један град, Нови Сад настао на супротној, левој, равничарској страни – на дунавским лиманима и мочварама.

Међутим, и поред овог историјског „удеса“ пребацивања тежишта „преко реке“, структура настанка, развоја и раста Новог Сада препуна је аналогија са Београдом. Зато пажљивијем познаваоцу и посматрачу оба града Нови Сад делује као „умањени“, „у негативу“ пресликани Београд на заравњеном простору [5], односно Београд изгледа као метастазирани, увећани Нови Сад

[6]

на брежуљцима, са једном реком „више“. Не ради се овде само о сличној логици развоја градске инфраструктуре у близини великих река, већ о „близаначкој“, духовној историји „два града“ једног те истог народа коју као да води неки недовољно препознати, магловити, „виши смисао“. Сличност, дакле, није само у томе што су залеђу оба града две „острвске“ планине са страним топонимима – Авала (од арапског *хавала*

, што значи преграда) и Фрушка Гора (што буквално значи „франачка гора“)

[7]

са два телевизијска торња, авалским торњем и торњем на Црвеном чоту, ни у самим тврђавама, ни у томе што оба града имају аутобуску и железничку станицу једну до друге (што је прилично ретка појава), ни зато што Нови Сад има своју „дунавску Аду“ на Рибарцу, па и своје Ратно острво ниже Дунава на сремској страни, чак ни у чињеници да новосадска „друга“ река, вештачки канал Д-Т-Д, као да покушава да „понови ситуацију“ на београдском Ушћу тако што се улива у Дунав под истим углом под којим се спајају Сава и Дунав! Постојеће аналогије између градских четврти се не налазе толико ни у њиховом архитектонском изгледу, премда рецимо Детелинара подсећа на Павиљоне, Роткварија на Чубуру, Грбавица на Врачар, Бистрица-Ново Насеље на Нови Београд, док приградска насеља око Клисе, са оне стране канала, представљају новосадску верзију ча-ча-ча насеља. Суштина аналогије пре лежи у основној „оси“, кичми која пролази кроз центар града. Она у београдском случају представља закривљену линију

Два града

Пише: Саша Гајић

понедељак, 29 јун 2009 15:30

поврх калемегданске хриди која иде путањом Калемегдан–Узун Миркова–Васина–Трг Републике, па Српских владара до Славије

[8]

, делећи центар града на леву, савску, и десну, дунавску страну – од које се, у позадини, град шири на бројним брежуљцима. Новосадска „кичма“ представља на „контра страни“ Дунава пресликану осу која са „прамца“ Петроварадинске тврђаве иде линијом Варадински мост–Михајла Пупина–Јеврејска–Футошка улица, иза које настају бројна насеља

[9]

, делећи градски центар на леву, подбарско-сајачанску „стару“ страну града, и десну, која од строгог центра паралелним улицама постепено прелази у „доњи“, подунавски Лиман који се завршава (

sic

!) „београдско-сунчаним кејом“.

Чистоћа у оба града је приближно једнака, са тиме што је строги центар Новог Сада знатно уређенији и одржаванији, док Београд, нарочито по питању ресторана и спавова, предњачи у „ноћном животу“. Културни живот је, гледајући наравно у пропорцијама, тј. односу броја становника и понуде, у Београду нешто интензивнији, али више квантитативно. Квалитативни ниво је у оба града приближан и варира између осредњег и отужног, а приче о велеграду или граду културе („Српска Атина“) данас су само фразе и бацање прашине у очи. Што се тиче функционисања локалних власти – оба града болују од истих бољки: од „ушанчених“ градских кланова, непотизма, системске корупције, веза са грађевинском и приватизационом мафијом, дивље градње, лошег градског превоза (уз чињеницу да је београдска саобраћајна инфраструктура у неупоредиво горем стању) и несређених комуналних проблема у бројним градским и приградским насељима.

Менталитетске разлике суштински не постоје. Приче о новосадској „финоћи“ и београдској „неотесаности“ су пука преувеличавања. Менталитет грађана је практично исти, што се може најлакше проверити по истоветној енергичности којом управљају возилима и међусобно комуницирају. Разлика је пре свега у брзини, јер је Београд већи – па је тиме и динамика већа, а она изискује сталну јурњаву и борбу, па и лактање; у Новом Саду се све одвија спорије и опуштеније пошто за већом хитрином просто нема потребе и ствари се по правилу „завршавају на фињака“. Док Београд својим темпом и положајем подиже, узбуркава, Нови Сад више амортизује, примирује. Када се из Београда стигне у Нови Сад, он вам делује одмарајуће, готово „калифорнијски“ као у Л.А., док када из Новог Сада уђете у Београд, упадате у „њујоршку“ вреву. То се види и на позитивним и на негативним примерима – београдска предузимљивост је ужурбана, новосадска предусретљива али опуштена; београдски преваранти и јајаре покушавају да „одраде“ своје жртве „на брзак“, дрчно и са агресивном позом; новосадски хохштаплери то раде постепено, суптилније, са „културном жваком“, мање дрско, али подмуклије.

Стил, приступ је заправо једина разлика између „бечке школе“ и „балканских правила“, као и свих прелазних међуоблика.

И суштински проблем оба града – онај псеудограђанских елита, њиховог отуђења и неоснованог монопола што паразитира, притиска и гуши и градове и грађане, а што узрокује један себичан, егоцентрични однос према ванградском окружењу, судбини народа и државе – јесте исти. Зато оно што Београд ради целој земљи Нови Сад такође чини њеном северном делу. Само што београдска малограђанштина кроз свој апстрактни грађанизам и космополитизам лечи своје комплексе ниже вредности и саможиве пориве према „великом свету“, док новосадска малограђанштина поред тога пати и од средњоевропских, „полупургерских“ провинцијалних комплекса, који су и главни мотивациони извор новосадског аутономаштва. Друго је све мање-више исто, са разликом што се „пристојност“, заправо затвореност, ускогрудост и поза у опхођењу у београдском окружењу више „цене“ него у Новом Саду, пошто се она тамо просто подразумева и зато јој се и не придаје већа пажња. Али зато новосадски грађанисти – аутономаши са презиром и мржњом гледају и своје београдске парњаке као наводне „балканске примитивце“, док ови у њима, погрешно и заблудело, виде истомишљенике. Штавише, псеудоурбани аутономаши, махом новокомпоновани дошљаци у Нови Сад прве и друге генерације, предњаче у односу на београдске „другарице и другове“ у својој затворености, ускогрудости и затуцаности, живећи у још већој испразности и узалудности него њихови београдски „близаци“, утвљујући при томе и себи и њима бајке о својој набеђеној „културности“ и „изузетности“, некој измишљеној посебности која заправо не постоји. Насупрот њима стоји огромна већина „обичних људи“ и грађана који нити примећују, нити праве међусобне разлике.

Културно и политичко одвајање и антагонизирање „два града“ суштински је, чак и дугорочно гледајући, изузетно тешко оствариво, а на дужи период неодрживо. Једноставно, „два града“ су географски сувише близу, циркулација људи, идеја и новца је веома велика (и она постепено води њиховом буквалном спајању у једну урбану конклаву са „две главе“) да све постојеће негативне тенденције на чијем се продубљивању „вредно и систематски ради“ могу да створе проблеме, али ипак не и трајно отуђење што води историјском расколу. Нови Сад и Београд су судбински везани пупчаном врпцом кроз коју се промичу безбројне сличности и подударни интереси – и зато се цео живот једног историјског европског народа, као и свих његових мањина и грађана, у знатној мери сустиче у њиховом односу. Стога и нови, кључни преокрет у историјској драми ових простора, када за то дође време, не може а да не ескалира прво на простору „два града“, и то готово симултано, са тим што ће одлука и главни прелом ипак пасти на оном месту које је и до сада важило за простор највећег поларитета живљења где долази до обрта што воде од највећих врлина до највеће људске нискости и обратно – на калемегданској хриди – историјском и метаисторијском „простору борбе“, чијег постојања његови данашњи житељи готово да уопште нису свесни.

[1] Први пут у историји словенски назив Београд јавља се 878. године у време првог Бугарског царства и настанка прве феудалне српске државе Рашке.

[2] Српски краљ Драгутин Немањић добио га је 1284. године на поклон од свог таста, мађарског краља Ладислава Првог заједно са целим Сремом.

[3] Ова чињеница боље од ичег другог говори о недвосмисленој верској дискриминацији и сегрегацији која је владала у данас за „грађанску и мултикултурну, средњоевропску“ проглашену Хабзбуршку монархију.

[4] До тада се контакт, тј. трговачка размена утврђења са житељима околних српских места одвијала на простору данашњег Зеленог венца.

[5] О овом увиду први је у својим текстовима писао Зоран Грбић, београдски писац.

[6] Садашњу величину и бројност становника Новог Сада (350.000) Београд је имао не тако давно – непосредно после Другог светског рата.

[7] Франци се такође називају и Фрузима.

[8] „Шпиц“ ове осе налази се на линији где Небојшина кула гледа у Ушће, мада се Ратно острво услед речних наноса мало „померило“, тј. проширило у десну страну. Небојшина кула нам сведочи о „прозорљивости“ деспота Стефана Лазаревића који као да је гледао вековима унапред када је зидао своју престоницу у Београду и савршено јасно уочио линију Калемегданске хриди на којој се сустичу и јака геомагнетна зрачења, и ружа ветрова, и снажни духовни утицаји који се преламају о „град на две реке“.

[9] Обе главне шеталишне зоне, улице Кнез Михајлова и Змај Јовина, представљају „прву улицу лево“ од основне градске „осе“, док Дунавски парк у новосадском прочељу центра града подсећа на Калемегдански парк, лоциран „преко реке“, а насупрот саме тврђаве. Међутим, бројне сличности не искључују и локалне специфичности. Тако Нови Сад нема своју Скадарлију, а Београд улицу Лазе Телчког. Занимљиво је и да, након више неуспешних покушаја, „новосадска силиконска долина“ попут оне у Страхињића Бана, постепено настаје у сеновитој улици са дрворедима, Радничкој улици (од Спенса наниже), такође у последњој паралелној улици са основном „осом“ у „десном делу“ строгог центра, иза које је улица Цара Лазара после које почиње „недвосмислени“ Лиман.